

บทที่ 15

การสังเกตพฤติกรรมเด็ก

การสังเกตเด็กเป็นการช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กได้ทราบถึงการพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้มีโอกาสในการเตรียมวางแผนให้แก่เด็กในอนาคต และครูยังมีบทบาทในการช่วยรายงานผลการเจริญเติบโตและการพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมแก่ผู้ปกครอง หรือบิดามารดาของเด็กได้ถูกต้อง

ในการสังเกตพฤติกรรมพัฒนาการของเด็ก นักจิตวิทยาด้านพัฒนาการมีสถานการณ์ที่มีการสังเกตเป็น 2 วิธี ได้แก่

1. วิธีธรรมชาติ
2. วิธีทดลอง

วิธีธรรมชาติ

เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเด็กโดยการสังเกตสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ โดยไม่มีการควบคุมหรือสร้างสถานการณ์ขึ้น เช่น การเก็บข้อมูลจากเด็กที่อยู่กับมารดาอย่างปกติ เป็นการเก็บข้อมูลแบบธรรมชาติ เป็นต้น

วิธีทดลอง

เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเด็กโดยการสร้างสถานการณ์ขึ้น หรือสถานการณ์นั้น ๆ เอื้ออำนวยในการแสดงพฤติกรรมของเด็ก เช่น เด็กแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวต่อเพื่อนบ้านในขณะที่เล่นกัน บิดามารดาของเด็กก็มีพฤติกรรมโต้ตอบแก่เด็ก โดยการดูว่า หรือเขียนตีเด็กในการที่เด็กนั้น ๆ เกรง เหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยการทดลองคือ เราควบคุมปฏิกริยาเด็กในเมื่อเด็กเกิดอารมณ์เปลี่ยนแปลงไป มีตัวควบคุมสภาพแวดล้อม คือ พฤติกรรมของบิดามารดาที่แสดงออกเหล่านี้ เป็นต้น

การสังเกตวิธีธรรมชาติและวิธีทดลองยังแบ่งได้อีก 5 วิธี ได้แก่

1. การสังเกต (OBSERVE)
2. การสำรวจ (INVENTORY)
3. การวัด (MEASUREMENT)
4. การทดสอบ (TESTING)
5. การทดลอง (EXPERIMENT)

1. การสังเกต (Observe)

การสังเกตเป็นการใช้ประสาทสัมผัสของผู้สังเกตกับสิ่งที่ต้องการสังเกตจะเป็นธรรมชาติหรือใช้ทดลองก็ได้ การสังเกตสี่หน้าท่าทาง คำพูด เป็นการสังเกตคู่กับการทดสอบ เช่น การสังเกตเด็กขณะถูกสัมภาษณ์ หรือกำลังทำข้อสอบ หรือในเวลา que เด็กสนใจสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ เป็นต้น

การสังเกตมี 2 วิธี คือ

- ก. แบบมีระบบ
- ข. แบบไม่มีระบบ

การสังเกตแบบมีระบบ เป็นการสังเกตแบบวางแผนไว้ก่อนแล้ว เช่น จะสังเกตพฤติกรรมใด เวลาอะไร สถานที่ที่ไหน จะบันทึกอย่างไร เช่น ต้องการสังเกตพฤติกรรมก้าวร้าวทางวาจาของเด็กชาย ก. ในช่วงระยะเวลาที่เล่นในสนามหลังอาหารกลางวัน ควรลงบันทึกในช่วงทุก 2 นาทีว่าจะเกิดอะไรขึ้น เปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร บันทึกเป็นเวลา 10 นาที และใช้ระยะเวลาประมาณ 7 วัน ในกรณีเด็กชาย ก. นี้ เป็นต้น

การสังเกตอย่างไม่มีระบบ เป็นการสังเกตอย่างไม่มีระบบ พบพฤติกรรมใดที่ต้องการก็จดบันทึกไว้หรือบางครั้งไม่มีการจดบันทึกไว้ ผลที่ได้อาจคลาดเคลื่อนไป ทำให้การวางแผนให้กับเด็กไม่เที่ยงหรือไม่มีประสิทธิภาพ

การสังเกตอย่างมีระบบแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ แบบปิดและแบบเปิด

1. **ประเภทการสังเกตแบบปิด** เป็นการสังเกตพฤติกรรมการพัฒนาการเด็ก โดยกำหนดประเภทและพฤติกรรมที่จะสังเกตไว้แล้ว เช่น ต้องการสังเกตเด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวทางร่างกายกับเพื่อนร่วมชั้นด้วยความถี่ 2 นาที ในระยะเวลา 10 นาทีต่อวัน สังเกตประมาณ 7 วัน ซึ่งใช้วัน เวลา สถานที่เดียวกัน การสังเกตแบบนี้มีแบบฟอร์มบันทึกไว้ ใครมาสังเกตก็ได้ จะบันทึกพฤติกรรมได้ตรงกัน โดยการจัดแหล่งกำหนดแน่นอน จัดเกณฑ์วัดไว้แน่นอน การบันทึกรัดกุม เช่น พฤติกรรมก้าวร้าวทางวาจา ได้แก่ การด่า ชูเขี้ยว แสดงอำนาจ เป็นต้น การสังเกตแบบนี้ผู้สังเกตควรมากกว่า 1 คนขึ้นไป เพื่อกันความลำเอียง (BIAS) และให้ได้ความเที่ยงตรงเป็นจริง และสิ่งสำคัญผู้สังเกตต้องทำความเข้าใจกับพฤติกรรมที่กำหนดให้ชัดเจน

2. **ประเภทการสังเกตแบบเปิด** เป็นการสังเกตที่ไม่ได้กำหนดประเภทของพฤติกรรมไว้ก่อน เพียงแต่ต้องการสังเกตใคร เวลาใด เรื่องอะไร เท่านั้น ผู้สังเกตต้องบันทึกพฤติกรรมทั้งหมดไว้ แต่การบันทึกพฤติกรรมผู้สังเกตต้องหลีกเลี่ยงการใช้ความคิดเห็นของผู้สังเกต เช่น "เด็กชาย ก. ชอบแย่งของเล่นจากเพื่อน เพราะเด็กชาย ก. ไม่มีของเล่นเป็นของตนเอง จึงอยากได้ของคนอื่น" เช่นนี้ ทำให้ผลการตีความหรือการวิเคราะห์ข้อมูลผิดพลาดไป เพราะเด็กชาย ก. อาจขี้ดสนใจหรือ เด็กชาย ก. อาจกำพร้าบิดามารดา หรือเด็กชาย ก. ต้องการเรียกร้องความสนใจก็ได้ ซึ่งตีความได้หลายอย่าง ต้องใช้ข้อมูลด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย ผลออกมาจึงจะน่าเชื่อถือได้

การสังเกตแบบปิด ควรได้คำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ ได้แก่

1. การสุ่มเวลา เลือกเวลาและกำหนดไว้เท่าใดให้แน่นอน เช่น เวลาก่อนเข้าเรียน ตอนเช้า ใช้เวลาในการสังเกต 5 นาที หรือ 10 นาที ซึ่งขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของเด็กที่เราต้องการสังเกต พฤติกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ได้แก่ การร้องไห้ เปลี่ยนเป็นร้องดัง ค่อย สะอึกสะอื้น เป็นต้น

2. บันทึกตามช่วงเวลาของการแสดงพฤติกรรม ช่วงนั้น ๆ บันทึกตามความถี่ของช่วงเวลาให้ละเอียด เช่น 30 วินาที-1 นาที

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	รวม
เด็กชาย ก.																
เด็กชาย ข.																

ถ้าช่วงเวลาเปลี่ยนไปแต่พฤติกรรมไม่เปลี่ยน ต้องบันทึกต่อไปเป็นการบันทึกแบบต่อเนื่อง เช่น เด็กกำลังเรียนในห้อง ครูกำลังสอน เด็กมีความสนใจในวิชามาก แต่จำเป็นต้องลุกออกไปนอกห้อง เมื่อกลับเข้ามาก็ยังแสดงพฤติกรรมนั้นอยู่คือ สนใจในบทเรียนนั้น ๆ เช่นนี้ก็ต่อบันทึกต่อไปในพฤติกรรมเดิมนั้น เพื่อจะดูระยะเวลาสนใจนั้น ๆ ว่าสั้นหรือยาวมากเท่าใด เป็นไปตามขั้นตอนการพัฒนาการหรือไม่ ในวัยก่อนเรียนช่วงเวลาคความสนใจจะสั้นกว่าวัยเด็กตอนปลาย

3. บันทึกระยะเวลาการแสดงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจนสิ้นสุดเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง เริ่มเกิดจนสิ้นสุด เช่น การร้องไห้ หุ่ยคร้งไห้ เวลาเท่าใด การคุ้ย เริ่มเมื่อใดสิ้นสุดเวลาใด การสุมเหตุการ์ณ เป็นการสังเกตพฤติกรรมแบบไม่ต้องใช้ช่วงเวลาระยะเียคมาก ต้องการแต่ด้านพัฒนาการ เช่น สังเกตการพัฒนาการด้านภาษา (เวลา 15 นาที พูดได้กี่คำ หรือพูดคำติดต่อกันกี่คำ)

หลักการสังเกต

1. วางแผนการสังเกต เลือกเด็กที่ต้องการสังเกต กำหนด วัน เวลา และสถานที่แน่นอน
2. กำหนดจุดมุ่งหมายแน่นอน ต้องการทำอะไร จะช่วยเหลือเด็กอย่างไร
3. การเตรียมตัวก่อนการสังเกต ต้องสร้างความคุ้นเคยกับเด็กก่อนที่จะสังเกต
4. เตรียมกระดาษ ดินสอ จดบันทึกไว้เพียงแต่หัวข้อนั้น ๆ แล้วนำมาเขียนรายละเอียดภายหลัง
5. เครื่องมือที่ใช้นอกจากนี้ ได้แก่ แบบทดสอบหรือเครื่องเล่นต่าง ๆ เกมส์ต่าง ๆ
6. จัดความลำเอียงด้านต่าง ๆ ให้มีน้อยที่สุด
7. สังเกตติดต่อกันชั่วระยะหนึ่ง ๆ
8. จดบันทึกพฤติกรรมทันทีที่เสร็จสิ้นการสังเกต เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงเป้าหมาย

ข้อควรปฏิบัติในการสังเกตพฤติกรรม

1. ต้องเห็นสิ่งที่ต้องการสังเกตให้ชัดเจน
 2. ลักษณะของพฤติกรรมอะไรบ้างที่ควรสังเกต เช่น พัฒนาการด้านร่างกาย ได้แก่ การเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อต่าง ๆ และการพัฒนาด้านการมองเห็นของต่าง ๆ คือ การพัฒนาการในด้าน การมองเห็น เป็นต้น
 3. สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการทำความคุ้นเคยกับเด็กก่อน
 4. เครื่องมือที่ใช้ นอกจากการบันทึกจากการสังเกตด้วยตนเอง อาจจะได้จากบิดามารดาหรือผู้ใกล้ชิดเด็ก จะได้ข้อมูลที่แน่นอนมีความเที่ยง น่าเชื่อถือได้
 5. สังเกตการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาการด้านสติปัญญาต้องใช้เครื่องมือที่ต้องการได้แก่ เกมหมากรุก หมากรอส เหล่านี้เป็นต้น ถ้าเด็กฉลาดจะแก้ปัญหาในการเล่นเกมได้
 6. สังเกตด้านอารมณ์ สังคม ต้องสังเกตหลาย ๆ ด้าน เช่น การบอกให้เด็กทำ เด็กไม่ทำตามเพราะอะไร ต้องดูว่าเด็กมีอารมณ์อย่างไร ร่างกายสมบูรณ์หรือไม่ ต้องดูทุก ๆ ด้านของการพัฒนาและจงมองในจุดที่เราต้องการ
 7. การสังเกต ควรใช้ระยะเวลาที่นานพอควร ถ้าระยะเวลาสั้นเกินไปจะไม่ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรง
 8. การเว้นระยะเวลาควรให้ช่วงเท่า ๆ กัน
 9. ไม่ต้องเจาะจงเฉพาะผู้มีปัญหาเท่านั้น สังเกตได้ทุกคน
 10. ควรมีผู้สังเกตหลายคน เพราะจะได้ดูว่ามีความเที่ยงหรือไม่
 11. การสังเกตที่ดีต้องทดสอบเครื่องมือที่ใช้วัดก่อนทุกครั้ง เช่น การเล่นเกม การอ่านหนังสือหรือเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ฟัง
 12. ภายหลังการสังเกตต้องจดบันทึกทันที เพราะอาจจำผิดพลาดได้
- การแปลความหมาย ต้องการทราบการพัฒนาการที่ปกติเป็นอย่างไร และการพัฒนาการผิดปกติเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับการสังเกตพฤติกรรม ต้องรู้ว่าพฤติกรรมปกติอย่างไร และพฤติกรรมผิดปกติอย่างไร จึงจะแปลความหมายของพฤติกรรมนั้น ๆ ได้

2. การสำรวจ (Inventory)

คือ การสำรวจปัญหาความต้องการและค้นหาพฤติกรรมที่ผิดปกติของเด็ก แต่การทำต้องให้รัดกุมและมีความชำนาญ จะได้ประโยชน์มาก ในการแปลความหมาย ต้องระวังเป็นอย่างดี ต้องใช้ความชำนาญเป็นอย่างดี

3. การวัด (Measurement)

การวัดพฤติกรรมพัฒนาการเด็ก คือ การกำหนดตัวเลขให้กับสิ่งที่วัดได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้แต่ตัวเลขนี้จะบอกไม่ได้ว่า เด็กคนหนึ่งเก่งกว่าเด็กอีกคนหนึ่งเป็นกี่เท่า แต่บอกได้ว่าคนหนึ่งเก่งกว่าอีกคนหนึ่งได้เช่น การวัด ไอคิว เด็กคนแรก ไอคิว 80 เด็กคนหลัง ไอคิว 140 จะบอกได้ว่าเด็กคนหลังฉลาดกว่าเด็กคนแรก

การวัดด้านพฤติกรรมพัฒนาการเด็ก วัดได้ 2 วิธี

1. วัดแบบปรนัย
2. วัดแบบอัตนัย

การวัดแบบปรนัย ได้แก่ การบันทึกจำนวนครั้งที่เด็กแสดงพฤติกรรมออกมา เช่น การก้าวร้าวทางวาจา ก็ครั้งใน 1 นาที หรือ การบันทึกระยะเวลาในการร้องไห้ กำหนดตัวเลขในระยะเวลาเริ่มร้องไห้ จนกระทั่งหยุดร้องไห้ใช้เวลากี่นาที หรือการร้องดัง ร้องค่อย กำหนดเป็นเลขได้ เช่น ร้องดัง 4 ร้องค่อย 1 ถ้าร้องเสียงอยู่ปานกลางให้ 2, 3 เป็นต้น

การวัดแบบอัตนัย เป็นการวัดแบบกำหนดกฎเกณฑ์ ได้แก่ การวัดพฤติกรรม หรือลักษณะของพฤติกรรม ส่วนมากใช้วัด อารมณ์ ความคิดเห็น เป็นอย่างไร

4. การทดสอบ (Testing)

การทดสอบเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่เราจะทราบเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็ก โดยเฉพาะการทดสอบแบบนี้จะมีสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นให้เด็กตอบสนองตามที่แบบนั้น ๆ กำหนดไว้ แบบทดสอบที่ดีต้องมีความเที่ยงตรงและเชื่อมั่นได้

แบบทดสอบที่ใช้ศึกษาพฤติกรรมพัฒนาการเด็ก มีหลายชนิด ได้แก่

1. แบบทดสอบความพร้อมหรือพัฒนาการ (READINESS TEST)
2. แบบทดสอบเชาวน์ปัญญา (INTELLIGENCE TEST)
3. แบบทดสอบบุคลิกภาพ (PERSONALITY TEST)
4. แบบทดสอบความถนัด (APITUDE TEST)
5. แบบทดสอบความสนใจ (INTEREST TEST)
6. แบบทดสอบสัมฤทธิ์ผล (ACHIEVEMENT TEST)

1. **แบบทดสอบความพร้อมหรือพัฒนาการ** เป็นการทดสอบที่วัดความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาของเด็กในระยะต่าง ๆ เช่น ความพร้อมด้านการเรียน การอ่าน เป็นต้น

2. **แบบทดสอบเชาวน์ปัญญา** เป็นแบบทดสอบที่วัดความสามารถทางสมอง โดยผู้ได้จากการที่เด็กทำตามคำสั่ง คำถามในบทแบบทดสอบหรือไม่ เด็กเข้าใจมาก หรือน้อยแค่ไหน โดยผู้คะแนนที่เด็กทำแบบทดสอบนั้น ๆ

3. **แบบทดสอบบุคลิกภาพ** เป็นแบบที่ใช้สำรวจพฤติกรรมทั่วไป มีหลายแบบที่ใช้แล้วแต่แบบไหนจะเหมาะสมกับความต้องการและความสะดวกในการใช้ เช่น MMPI (MINNESOTA MULTIPHASIC PERSONALITY INVENTORY) ซึ่งนิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง

4. **แบบทดสอบความถนัด** เป็นแบบทดสอบที่ค้นหาหรือวัดความถนัดตามธรรมชาติ เฉพาะอย่างของบุคคล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสติปัญญา เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคล ทราบได้จากการแสดงออก เช่น แบบวัดความถนัดในทางเครื่องยนต์กลไก (MACHANICAL APITUDE TEST) เป็นต้น

5. **แบบทดสอบความสนใจ** เป็นแบบที่ต้องการจะสำรวจความสนใจเกี่ยวกับการทำงานเกี่ยวกับอาชีพ ต่อไปในอนาคต

6. **แบบทดสอบสัมฤทธิ์ผล** เป็นการสร้างขึ้นเพื่อวัดความสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นแบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้นเอง เพื่อต้องการดูนักเรียนว่าจะมีการพัฒนาการด้านการเรียนหรือไม่มากนักเพียงใด

5. การทดลอง (Experiment)

การทดลองเป็นวิธีการศึกษาเด็กในระยะยาว และการศึกษาภาคตัดขวาง เช่น การวิจัย ที่ผู้ทำการวิจัยต้องการศึกษาเด็กในด้านใด ก็จะทำให้เด็กทำตามเงื่อนไขที่ตั้งไว้ ต้องมีการควบคุมตัวแปรต่าง ๆ ที่ไม่ต้องการจะศึกษาให้คงที่

การศึกษาระยะยาว เป็นการบันทึกลักษณะพฤติกรรมพัฒนาการเด็กทั้งกลุ่มหรือคนเดียว เพื่อดูการเปลี่ยนแปลงตามเวลาที่กำหนดไว้ เช่น วัดความสูงแต่ละปีของเด็ก หรือ วัดความฉลาดมากน้อย ตั้งแต่เด็กจนโตเต็มที่ เหล่านี้เป็นต้น

การศึกษาภาคตัดขวาง เป็นการศึกษาลักษณะพฤติกรรมพัฒนาการเด็กใช้ระยะเวลาสั้นๆ เป็นการเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กที่มีอายุต่าง ๆ กัน เช่น ต้องการทราบว่า เด็กวัย 3 ปี จะเขียนหนังสือเป็นตัวอย่างไร และต่อไปจนกระทั่ง 6 ปี เราต้องใช้เวลาศึกษาเด็กคนนี้นานมาก เป็นการลดเวลาให้สั้นลงโดยใช้เด็ก 2 คน อายุ 3 ปี และอายุ 6 ปี เปรียบเทียบการเขียนหนังสือกันว่า เด็กทั้งสองนี้มีการพัฒนาการด้านการเขียนอย่างไรบ้าง แต่อาจมีการผิดพลาดได้ เพราะเด็กมาจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ กัน
